

biserici, care încercare însă, din cauza crizei economice actuale, n'a reușit. Tot așa în altă direcție, pe Dâmbovița, s'a alcătuit alt cătun, căruia îi mai zic și « sătic ». Și acest cătun are școală primară. Probabil că cu timpul și Valea-Cheii se va popula într'atâta ca să formeze un cătun separat, mai ales că astăzi multe familii, ca de exemplu, Jingeștii, Opreii, Brăneștu și alții, legați la început de această vale prin fânețele care le aveau acolo, și-au clădit locuințe la fel cu cele din sat, construindu-și pe proprietățile lor și ferăstrae și fabrici de cherestea foarte rentabile.

De sigur că astfel de așezări rezultate din interese economice au luat ființă și în alte regiuni, în condițiuni similare.

CONSTANTIN LACEA

VI

ÎMPRUMUTURI ȘI REÎMPRUMUTURI UNGARO-ROMÂNE

I. Melich se ocupă în *Magyar Nyelv*, XXV — 1933, p. 112—114, de ungurescul *rece*, arătând că cele mai vechi atestări ale cuvântului sunt din jum. a II-a a sec. XVI și din sec. XVII, când are formele de *rece* și *réce*, cu sensul de « reticulum » și « crena », « Netz », « Netzhaube », « Kerb », și derivatele *recés* « reticulatus », « crenatus », « netzig » și *ricás* « reticulatus », « netzformig » (Szarvas-Simonyi, *MNytsz*, III, 1384—1385, și Szamota-Zolnai, *MOklsz*, 801 și 814). Între compusele acestui cuvânt nu trebuie să socotim însă numai pe *rece-hártya* « die Netzhaut », pe care-l dă Melich, ci și pe *rece-fátyol* « csipkefátyol », « fachiol de cipcă », *rece-fice* « csipkeszerű cicoma », « podoabă în formă de cipcă » amândouă din Secuime (Szinnyei, *MTsz*, II, 259). Nu se poate spune, cu Melich, nici că *rece* « de o parte pe urma lui *recés* . . . , de altă parte pe urma lui *rece-hártya* și astăzi poate fi socotit cuvânt popular ». Într'adevăr Szinnyei, *MTsz*, II, 259, ni-l arată existând cu înțelesul 1. « cusătură în formă de plasă » în împrejurimea Balatonului, 2. « cipcă », « dantelă », « horbotă », în ținutul Munkács-ului și al Bereg-Rákos-ului.

Mai mult decât atât, trebuie să considerăm de același cuvânt și pe *rece* « îngrăditură de leături » (Nagy-Kúnság și Sătmar), precum și

pe compusele acestuia: *rece-kapu* « poartă de leațuri », *rece-kerités* « îngrăditură de leațuri » (Sătmár, Szinnyei, *MTsz*, II, 259), de bună samă numite astfel pentru că este vorba de o îngrăditură în formă de « plasă » sau « împletitură ».

Pentru a explica cuvântul, Melich pleacă dela înțelesul de « Netzhaube », din care s'ar fi dezvoltat apoi cel de « cîpcă », « dantelă », « horbotă », « crena », « Kerbe » și de « cusătură în formă de plasă ». Sensul de « îngrăditură », în special « îngrăditură de leațuri în formă de plasă », și el secundar, ne arată însă că nici sensul « Netzhaube » nu este original, ci secundar. Sensul original este cel de « plasă », « împletitură ».

Dintre etimologiile propuse pentru ung. *rece* (ung. *redő* « creață », « draperie »; lat. *rēte* « plasă »; lat. *rētia*, plural și singular refăcut din neutrul plural, « plasă »; it. *rezza* « Marli oder Marly = gitter-, netzformiges Gewebe », « Art Stramin », « eine Art Spitzen »), Melich alege lat. *rētia*, formă pe care o întrebuițau chiar și scriitorii clasici în expresiuni ca *rētia ponere*, *rētia tendere*, alături de *rēte jacere*, iar ca singular refăcut din plural se găsește și în latinitatea ungară (Dicț. lui Szenczi Molnár Albert, ed. III, din 1621, partea latină).

Din lat. *rētia* s'ar fi născut mai întâi **récia* > *réca*, apoi *réce*, în sfârșit *rece* (cf. *Venetia* > ung. *Venoe*, *Venece*, *Venecce* > *Venence* > *Velence*; *poenitentia* sau *penitencia* > v. ung. *penetence*, *lectio* > v. ung. *lekce* > ung. mod. *lecke*, etc). Această explicație este, după Melich, neexceptionabilă, atât din punct de vedere fonologic, cât și semantic.

Melich încheie: « E mai puțin probabilă explicarea ungurescului *rece* (var. *réce*) < it. *rezza*. Din lat. *rētia* s'a născut în it. în mod normal *rezza*. Cuvântul italian este acum învechit, așa ni-l arată dicționarul lui Rigutini—Bulle; iar înțelesul îi este: 1. « Marli oder Marly = gitter-, netzformiges Gewebe; Art Stramin », 2. « feingarniges Fischernetz » (Rigutini—Bulle); « eine Art Spitzen » (Korting, *Lat.-Rom. Wb.*³). — Din it. *rezza* s'ar fi născut mai curând **recca* > **recece*, dar n'avem urme de astfel de forme în monumentele literare. Și din această pricină este mai probabil că ung. *rece* (var. *réce*) este luat din lat. *rētia* ».

Chestiunea acestui cuvânt mi se pare însă ceva mai complicată decât cum ne-o prezintă Melich, nu numai pentru că el nu are în

vedere toate sensurile lui, cum am arătat mai sus, ci și pentrucă-i scapă din vedere rom. *rețea* (*rățea*) cu deosebitele lui înțelesuri.

Mai întâi derivatul *ricás*, pentru care cf. sic. *rittsa*, abruzz. *rittse* « Haarnetz », ne arată că obiecțiunile ridicate împotriva posibilității derivării formei lui *rece* « Netzhaube », etc., din it. *rezza* nu sunt întemeiate, căci și *ricás* nu are decât *c*, nu *cc*. Apoi sensul de « Netzhaube », « Haarnetz » și cel de « cipcă », « dantelă », « horbotă » dezvoltat din acesta, este un sens special și ulterior, care a trebuit să fie primit așa dintr'o limbă în care el a existat alături de sensul primitiv de « plasă », « împletitură ».

Dar Melich nu ne poate arăta acest sens ulterior pentru lat. *rētia*, în vreme ce it. *rezza* îl are. Că acum it. *rezza* este învechit, n'are nicio importanță; el era un cuvânt obișnuit în timpul când a fost împrumutat cuvântul unguresc.

O lămurire mai precisă în această chestiune ar putea să ne dea limba română.

Limba română cunoaște pe *rețea* (*rățea*) cu următoarele sensuri: 1. « Netz », « plasă », « împletitură » în general, fie ea de fir (cânepă, mătase, sfoară, etc.), nuiete, leături, etc.; prin ext. pânza painjenului, totalitatea căilor ferate, împletitura vinelor, arterelor, fibrelor, nervilor; figurat: rețeaua de funcționari într'o țară, într'un județ, etc. 2. sensul special de « Netz zum Zusammenhaften der Haare oder sonst als Zierde », și 3. « Fangnetz », mai ales « Fischernetz ».

Cuvântul nu este atestat înainte de sec. XVII, totuși forma în care se prezintă el, cu sg. *-ea*, articulat *-eăuă*, plur. *-ele*, formă pe care nu o are nici un element luat din limba ungurească, care accentuează cuvintele pe silaba întâia nu pe ultima, cum sunt accentuate toate cuvintele de felul lui *rețea* (cf. *stea*, *curea*, *măsea*, *mă*, *nea*, *nuiă*, *rândunea*, *șea*, *vâlcea*, *vișea*, etc.; alături de: *perdea*, *petea*, *podea*, *văpșea*, *pătlăgea*, *saltea*, *tinichea*, etc., unele din acestea reconstruite din sing. *-eală*, plur. *ele*, altele de origine turcească), a îndemnat pe cei ce s'au ocupat de acest cuvânt să-l socoată de origine latină și să-l derive din lat. * *rē t e l l a*, - a m (cf. Tikin, *ZRPh.*, XI, 57 și *DRG.*, 1320; Philippide, *Ist. l. rom.*, I, 64; S. Pușcariu, *EWb.*, 130, nr. 1456; I.-A. Candrea — Gh. Adamescu, *Dicț. enc. il. « Cartea Românească »*, 1066; W. Meyer-Lubke, *REW*², 599, nr. 7253, care-l dă fără asterisc).

Dacă pentru derivarea formei românești *rețea* (*rățea*) < *rētella, - a m mi se pare că nu poate încăpea îndoială, nu este mai puțin adevărat că *rețe* « la căiță, cum poartă muierile măritate de rând prin țara Oltului [toate] de două lături dela frunte, până la falca din jos » (în Drăguș și Arpaș, Viciu, *Glosar*, 131) derivă din ung. *rece*. Ne-o arată aceasta atât accentul, cât și înfățișarea fonologică.

Această împrejurare ne mai arată că *rețeaua* cu sensul de « Netzhaube » și « cipcă, dantelă, horbotă » este un articol de comerț, care a putut veni pe deosebite căi cu deosebite înfățișări fonologice.

Alături de *rețe*, venit din ungurește, o formă **rêță* cu același sens (cf. Tiktin, *DRG*, 1320; Hasdeu, *Chestionar*, V, 5, din Dolj; N. Iorga, *St. și Doc.*, III, 145 [297], XI, 64, etc.) a putut să ne vie și direct din it. *rezza* și să fie apropiată de vechiul *rețea*, pe care a trebuit să-l avem totdeauna în limbă cu sensul primitiv și general de « plasă », « împletitură » (cf. exemplul : *Am primit acum de curând mătăsării de Veneția, tulpanuri, panglice, rățele și horbote din Lipsca*, N. Filimon, *Ciocoi vechi și noi*, 90, la Tiktin, *DRG*, 1320).

Date fiind aceste fapte, rămâne de cercetat dacă ung. *rece* (*réce*) cu sensul de « îngrăditură de leături » (*rece-kapu*, *rece-kerités*), care se întinde, evident, dela răsărit, nu este împrumutat cumva din rom. *rețea*, care are numai ț, nu țț, în vreme ce *rece* « Netzhaube » și « Kerb », *rece-hártya*, *rece-fátyol*, *rece-fice*, *recés*, *ricás*, - deși se găsesc și în Secuime, ar fi venit dinspre Apus și ar fi mai curând de origine italiană. Forma derivată *ricás* ne face adecă să nu ne putem gândi și la o origine românească apuseană.

N. DRĂGANU